

Анастасія С. Полторак, Юрій В. Волосюк
**КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО КІЛЬКІСНОГО ОЦІНЮВАННЯ
ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ ДЕРЖАВИ**

У статті розроблено комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави. Представлено класифікаційні ознаки податкових ризиків держави, висвітлено взаємозв'язок оцінювання податкових ризиків держави та діапазонів характеристичних значень індикаторів стану податкової системи. Описано послідовність кількісного оцінювання як окремих видів податкових ризиків держави, так і їх блоків та груп з метою аналізу ризикового середовища податкової сфери в часі. Кількісно оцінено податкові ризики невиконання основних індикативних показників надходжень до бюджету.

Ключові слова: податкові ризики; податок; податкова система; інтегральний показник. *Форм. 3. Рис. 2. Табл. 3. Літ. 12.*

Анастасия С. Полторак, Юрий В. Волосюк
**КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К КОЛИЧЕСТВЕННОЙ ОЦЕНКЕ
НАЛОГОВЫХ РИСКОВ ГОСУДАРСТВА**

В статье разработан комплексный подход к количественной оценке налоговых рисков государства. Представлены классификационные признаки налоговых рисков государства, освещена взаимосвязь оценки налоговых рисков государства и диапазонов характеристических значений индикаторов состояния налоговой системы. Описана последовательность количественной оценки как отдельных видов налоговых рисков государства, так и их блоков и групп с целью анализа рисков среды налоговой сферы во времени. Количественно оценены налоговые риски невыполнения основных индикативных показателей поступлений в бюджет.

Ключевые слова: налоговые риски; налог; налоговая система; интегральный показатель.

Anastasiya S. Poltorak¹, Yuriy V. Volosyuk²
**AN INTEGRATED APPROACH TO QUANTITATIVE
ASSESSMENT OF TAX RISKS OF THE STATE**

The article offers a comprehensive approach to quantitative evaluation of tax risks of the state. It also presents classification criteria of tax risks of the state and reveals the relationship between the assessment of tax risks of the state along with ranging the characteristic values of the status indicators of the tax system. The authors describe the sequence in quantitative assessment of individual types of tax risks of the state and their blocks and groups for the analysis of risk environment in the area of taxation in time. Tax risks related to budget revenues are quantified.

Keywords: tax risks; tax; taxation system; integral indicator.

Peer-reviewed, approved and placed: 28.09.2016.

Постановка проблеми. Податкові ризики держави породжуються безліччю факторів, серед яких: неефективне адміністрування податків, зміни податкової системи та зовнішнього оточення, трансформаційні процеси, порушення податкового законодавства та інші і означають теоретичну вірогідність невиконання індикативних показників податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Податкові ризики держави – складна економічна категорія, що містить в т.ч. ризики, ефективно управління якими з боку контролюючих органів ускладнено. З метою підвищення ефективності управління податковими ризика-

¹ Mykolayiv National Agrarian University, Ukraine.

² Mykolayiv National Agrarian University, Ukraine.

ми, в т. ч. операційними, ризиками порушення законодавства у сфері оподаткування та організаційно-управлінськими ризиками, необхідно розробити єдину методичку кількісного оцінювання податкових ризиків, що висуває проблему комплексного підходу до кількісної оцінки податкових ризиків у ряд першочергових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методичних засад кількісного оцінювання податкових ризиків приділяли увагу вітчизняні автори: К.В. Колісніченко – в процесі виокремлення основних характеристик податкових ризиків [5]; Г.М. Котіна – під час оцінювання впливу ризикових факторів в прогнозуванні податкових надходжень [6]; В.В. Вітлінський та О.М. Тимченко – на етапі представлення взаємозв'язку джерел і видів податкових ризиків [4]; О.С. Абрамова – в процесі аналізу ризиків податкової оптимізації в сучасних умовах [3] та інші. Крім того, окремі аспекти проблеми оцінювання податкових ризиків держави розглядалися такими зарубіжними дослідниками: М. Фочманна, К. Хеммерич та Д. Кисеветтерб [10] – у процесі аналізу податкових ризиків в інвестиційних процесах; Б. Епстеїна, Р. Мукхержеб та Ш. Рамнатхс [9] – під час комплексного вивчення ролі податків у ризиковому середовищі; Л. Мітtone та В. Сареді [12] – під час експериментальної перевірки впливу дотримання законодавства на обсяги збирання податків; Дж. Галлемеора та Е. Лаброб [11] – у процесі обґрунтування ефективних податкових ставок та їх впливу на рівень податкових ризиків; Ф. Доерренберга, Д. Дунсанс та К. Зеппенфелде [8] – під час виокремлення ризикової складової ймовірного ухилення від сплати податків.

Проте дослідження проблеми комплексного підходу до кількісного оцінювання податкових ризиків держави, який дозволить отримати єдину методичку визначення ризику податкової сфери, не можна вважати вичерпаними, що у т.ч. пояснюється проведенням податкової реформи в країні, виникненням нових видів податкових ризиків та зміною кількісних значень раніше виокремлених ризиків у сфері оподаткування.

Мета дослідження. Основні завдання дослідження полягають в представленні класифікаційних ознак податкових ризиків держави, висвітленні взаємозв'язку оцінки податкових ризиків держави та діапазонів характеристичних значень індикаторів стану податкової системи, розробці комплексного підходу до кількісного оцінювання як окремих видів податкових ризиків держави, так і інтегральних значень їх блоків чи груп.

Основні результати дослідження. Особливе місце серед інших фінансових ризиків держави займає економічна категорія податкових ризиків, що пояснюється, по-перше, переважаючою питомою вагою податкових надходжень у загальній структурі доходної частини бюджетів, по-друге, трансформаційними процесами у податковій системі України, які породжують нові ризики у сфері оподаткування. На думку К.В. Колісніченко [5, 325], податковий ризик держави виникає через ймовірність недотримання податкових надходжень у порівнянні з плановими показниками.

Як влучно вказують В.В. Вітлінський та О.М. Тимченко [4, 133], на цьому етапі розвитку податкової системи України налічується понад 500 податкових ризиків, виокремлених у процесі автоматизованої роботи. Значна кількість

ризиків у сфері оподаткування суттєво ускладнює виділення класифікаційних ознак для їх групування. Так, ті ж В.В. Вітлінський та О.М. Тимченко [4, 135] пропонують розподіляти податкові ризики держави на ризики економічної кризи, планування та прогнозування податків, ризик податкової політики, порушення законодавства, уникнення оподаткування, ризик адміністрування.

На нашу думку, через значну розгалуженість системи податкових ризиків держави доцільно аналізувати їх класифікацію, спираючись на основний критерій: наявність можливостей для управління ризиком з боку Державної фіскальної служби України (ДФСУ). Так, всі ризики, управління якими виявляється неможливим, розглядаються, класифікуються і аналізуються в останню чергу. Представимо загальну класифікацію податкових ризиків держави на рис. 1.

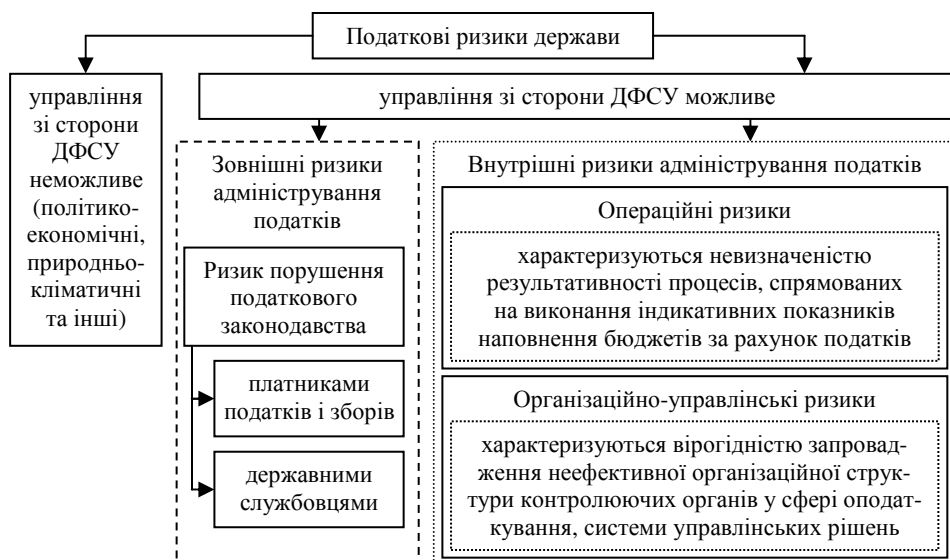

Рис. 1. Класифікаційні ознаки податкових ризиків держави, узагальнено за [7]

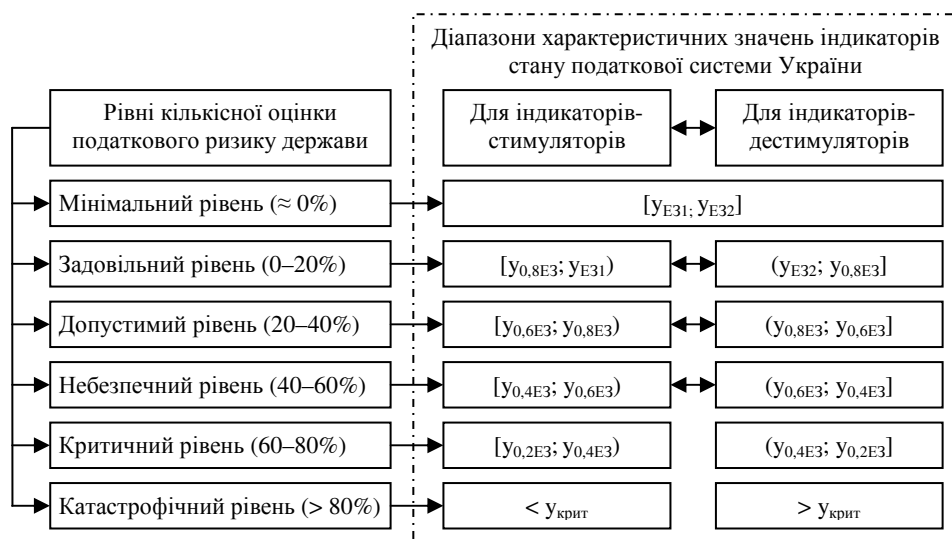
Зауважимо, що на державному рівні немає єдиної класифікації податкових ризиків. Так, окремі аспекти оцінювання та управління ризиками у сфері оподаткування розглядаються у Законі України від 14.10.2014 № 1702-VII [1] та Наказі ДФСУ від 28.07.2015 № 543 [2] та інших законодавчо-нормативних актах, однак відсутня єдина класифікація та алгоритм кількісного оцінювання, що можна застосувати для аналізу всіх податкових ризиків держави.

Найчастіше в процесі кількісного оцінювання ризикового середовища фінансової сфери застосовують статистичний метод, аналіз доцільності витрат, експертні оцінки, аналітичний метод, метод використання аналогів та інші. У процесі розробки комплексного підходу до кількісного оцінювання податкових ризиків застосовано рейтинговий метод оцінки, завдяки якому отримана можливість сформулювати комплексну систему оціночних коефіцієнтів та шкали їх ваги. Зауважимо, що суттєвою проблемою застосування рей-

тингового методу в процесі оцінювання податкових ризиків є визначення еталонних значень індикаторів стану податкової системи. Так, у процесі затвердження характеристичних значень діапазонів значень індикаторів стану податкової системи доцільно використовувати широкий спектр методів, таких як аналоговий метод, експертну оцінку та інші з метою вірного визначення діапазонів індикаторів, завдяки яким можна буде кількісно оцінити ризикове середовище податкової сфери.

Для отримання кількісної величини будь-якого податкового ризику держави пропонується застосовувати систему індикаторів стану податкової системи, для кожного з яких доцільно визначити характеристичні значення та діапазони цих значень. Систему індикаторів дуже зручно застосовувати в період періодичної зміни податкового законодавства, проведення податкової реформи, інших трансформацій податкової сфери через те, що значення індикаторів, як і їх перелік, досить швидко можна переглянути, у т. ч. за допомогою експертних оцінок.

Представимо взаємозв'язок оцінки податкових ризиків держави та діапазонів характеристичних значень індикаторів стану податкової системи України на рис. 2.

де $[У_{Е31}; У_{Е32}]$ – діапазон еталонних значень (ЕЗ) індикатора; $у_{0,8Е3}$ – задовільне значення, за якого рівень податкової безпеки дорівнює 0,8 ЕЗ; $у_{0,6Е3}$ – незадовільне значення, за якого рівень податкової безпеки дорівнює 0,6 ЕЗ; $у_{0,4Е3}$ – небезпечне значення, за якого рівень податкової безпеки дорівнює 0,4 ЕЗ; $у_{0,2Е3}$ – критичне значення, за якого рівень податкової безпеки дорівнює 0,2 ЕЗ.

Рис. 2. Взаємозв'язок оцінювання податкових ризиків держави та діапазонів характеристичних значень індикаторів стану податкової системи України, авторська розробка

Так, для визначення кількісного значення податкового ризику держави, який відповідає значенню індикатора-дестимулятора, доцільно застосувати формулу:

$$R_{ij} = r_{\min} + \frac{20 \times (y_{ij} - y_{i(\min)})}{y_{i(\max)} - y_{i(\min)}}, \quad (1)$$

де R_{ij} – кількісне значення податкового ризику i -індикатора у періоді j ; r_{\min} – мінімальний рівень значення податкового ризику, який відповідає наявному діапазону значень індикаторів; y_{ij} – значення i -індикатора у періоді j ; $y_{i(\max)}$, $y_{i(\min)}$ – максимальне та мінімальне значення i -індикатора у наявному діапазоні значень.

Для визначення кількісного значення податкового ризику держави, який відповідає значенню індикатора-стимулятора, доцільно застосувати формулу:

$$R_{ij} = r_{\max} - \frac{20 \times (y_{ij} - y_{i(\min)})}{y_{i(\max)} - y_{i(\min)}}, \quad (2)$$

де r_{\max} – максимальний рівень значення податкового ризику, який відповідає наявному діапазону значень індикаторів.

За представленими формулами (1), (2) можна кількісно оцінити будь-який податковий ризик за наявності характеристичних значень конкретного індикатору стану податкової системи. Однак з метою підвищення ефективності управління податковими ризиками існує також необхідність кількісного оцінювання не лише окремих видів податкових ризиків держави, але й їх блоків та груп, у т. ч. з метою аналізу ризикового середовища податкової сфери в часі. Для цього, по-перше, необхідно чітко виокремити групу податкових ризиків, відповідно до якої планується провести кількісне оцінювання. По-друге, потрібно провести кількісне оцінювання кожного податкового ризику з представленої групи. По-третє, необхідно узагальнити отримані показники в інтегральному значенні з урахуванням вагових коефіцієнтів із застосуванням наступної формули:

$$TR_j = \sum_{i=1}^m a_i \times R_{ij} / \sum_{i=1}^m a_i, \quad (3)$$

де TR_j – інтегральне значення податкових ризиків визначеної групи у j -періоді; a_i – вагові коефіцієнти податкового ризику i -індикатора.

Застосуємо представлений комплексний підхід до оцінювання ризиків у сфері оподаткування для оцінки податкових ризиків невиконання індикативних показників надходжень до бюджету у 2009–2015 роках. Представимо вхідну інформацію, яка буде використана для визначення кількісного значення податкових ризиків, у табл. 1.

Індикаторами стану виконання індикативних показників надходжень до загального фонду держбюджету у 2009–2015 рр. визначимо відсоткове значення виконання індикативних показників, характеристичні значення яких представимо у табл. 2. Зауважимо, що дана група показників є змішаними, так, до певного значення (100%) вони виступають стимуляторами, після чого – дестимуляторами.

Застосовуючи дані, представлені в табл. 1–2, а також формули (1)–(3), проведемо кількісне оцінювання податкових ризиків невиконання індикатив-

них показників надходжень до бюджету у 2009–2015 рр., результати якого наведено у табл. 3.

Таблиця 1. Інформація щодо виконання індикативних показників надходжень до загального фонду держбюджету в 2009–2015 рр.*

Значення, млрд грн													
2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.	
План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
Збір до загального фонду держбюджету податкових платежів													
113,0	100,0	126,5	124,8	180,2	185,0	215,4	192,3	208,6	196,7	210,7	194,8	283,4	284,6
Податок на прибуток підприємств													
39,7	30,4	36,7	36,0	49,3	54,7	56,4	54,0	56,9	54,2	39,8	39,8	36,8	34,7
ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) (збір)													
49,6	45,9	53,5	53,6	76,0	76,2	93,7	81,3	89,2	84,2	90,5	80,7	105,4	106,7
Акцизний податок з вироблених в Україні товарів													
12,9	14,1	21,3	19,5	22,6	21,7	27,3	23,3	25,9	24,1	27,8	25,7	36,5	38,8
Митні платежі													
91,1	74,6	87,8	81,6	97,4	103,2	128,1	113	116,4	108,4	124,1	120,3	197,2	202,3

* узагальнено за [7].

Таблиця 2. Характеристичні значення індикаторів виконання індикативних показників надходжень до загального фонду держбюджету в 2009–2015 рр., авторська розробка

Характеристичні значення індикатора									
X _{0,2ЕЗ}	X _{0,4ЕЗ}	X _{0,6ЕЗ}	X _{0,8ЕЗ}	X _{ЕЗ1}	X _{ЕЗ2}	X _{0,8ЕЗ}	X _{0,6ЕЗ}	X _{0,4ЕЗ}	X _{0,2ЕЗ}
90	93	96	98	100	102	106	110	115	120

Таблиця 3. Оцінювання податкових ризиків невиконання індикативних показників надходжень до бюджету у 2009–2015 рр., авторська розробка

Показник	Значення податкового ризику, %						
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Ризик невиконання індикативних показників надходжень по податку на прибуток	62,7	0	0	80,7	50,7	80,2	0
Ризик невиконання індикативних показників надходжень по ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	70,2	20,0	45,5	41,3	44,7	0	51,3
Ризик невиконання індикативних показників надходжень по акцизному податку з вироблених в Україні товарів	37,0	67,3	40,0	80,9	62,0	64,0	21,0
Ризик невиконання індикативних показників надходжень митних платежів	81,8	60,0	19,5	80,4	59,3	30,0	3,0
Інтегральне значення податкових ризиків невиконання індикативних показників надходжень до бюджету визначеної групи	71,2	38,2	24,8	68,8	53,3	31,7	18,0

Зазначимо, що інтегральні значення податкових ризиків невиконання індикативних показників надходжень до бюджету визначеної групи розраховувались із застосуванням формули (3), тобто з урахуванням вагових коефіцієнтів, які визначались в залежності від питомої ваги податкових надходжень конкретного податку чи платежу в загальному їх обсязі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Представлено класифікаційні ознаки податкових ризиків держави, які спираються на основний критерій: наявність можливостей для управління ризиком з боку Державної фіскальної служби України (у т. ч. ризик порушення податкового законодавства, операційні та організаційно-управлінські ризики) або відсутність такої можливості (політико-економічні, природньо-кліматичні та інші ризики).

2. Запропоновано взаємозв'язок оцінки податкових ризиків держави та діапазонів характеристичних значень індикаторів стану податкової системи, які у період проведення податкової реформи та інших трансформацій податкової сфери доцільно своєчасно коригувати. Так, ймовірний ризик поділено на 6 діапазонів – від мінімального до катастрофічного рівня ризику, кожному з яких відповідає конкретний діапазон характеристичних значень індикаторів стану податкової системи.

3. Описано послідовність кількісного оцінювання податкових ризиків держави, пов'язаних з індикаторами-стимуляторами та дестимуляторами стану податкової системи України. Висвітлено послідовність кількісного оцінювання не лише окремих видів податкових ризиків держави, але й їх блоків та груп, у т.ч. з метою аналізу ризикового середовища податкової сфери в часі.

4. Кількісно оцінено податкові ризики невиконання основних індикативних показників надходжень до бюджету у 2009–2015 рр., інтегральний показник податкових ризиків цієї групи розраховувався з урахуванням вагових коефіцієнтів, які визначались в залежності від питомої ваги податкових надходжень конкретного податку чи платежу в загальному їх обсязі.

У подальших дослідженнях планується приділити увагу розробці комплексного методу визначення еталонних значень індикаторів стану податкової системи з метою застосування єдиного підходу до визначення значень діапазонів індикаторів, завдяки яким можна буде кількісно оцінити ризикове середовище податкової сфери.

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII // zakon.rada.gov.ua.

Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1702-VII // zakon.rada.gov.ua.

2. Про забезпечення комплексного контролю податкових ризиків з ПДВ: Наказ Державної фіскальної служби України від 28.07.2015 № 543 // zakon.golovbukh.ua.

Pro zabezpechennia kompleksnoho kontroliu podatkovykh ryzykiv z PDV: Nakaz Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy vid 28.07.2015 № 543 // zakon.golovbukh.ua.

3. *Абрамова О.С.* Ризики податкової оптимізації у сучасних умовах // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва.– 2015.– №2. – С. 200–204.
Abramova O.S. Ryzkyky podatkovoi optymizatsii u suchasnykh umovakh // Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva.– 2015.– №2. – С. 200–204.
4. *Вітлінський В.В., Тимченко О.М.* Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок // Фінанси України.– 2007.– №3. – С. 132–139.
Vitlinskyi V.V., Tymchenko O.M. Dzherela i vydy podatkovykh ryzkyviv, yikh vzaiemozviazok // Finansy Ukrainy.– 2007.– №3. – С. 132–139.
5. *Колісниченко К.В.* Основні характеристики податкових ризиків // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.– 2011.– №7, Ч. 2. – С. 325–328.
Kolisnychenko K.V. Osnovni kharakterystyky podatkovykh ryzkyviv // Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu.– 2011.– №7, Ch. 2. – С. 325–328.
6. *Котіна Г.М.* Оцінка впливу факторів ризику в прогнозуванні податкових надходжень // Економіка та держава.– 2011.– №3. – С. 84–88.
Kotina H.M. Otsinka vplyvu faktoriv ryzkyku v prohnozuvanni podatkovykh nadkhodzen // Ekonomika ta derzhava.– 2011.– №3. – С. 84–88.
7. *Методи визначення та класифікація податкових ризиків // Державна фіскальна служба України // sta-sumy.gov.ua.*
Metody vyznachennia ta klasyfikatsiia podatkovykh ryzkyviv // Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy // sta-sumy.gov.ua.
8. *Doerrenberga, P., Duncanc, D., Zeppenfelde, C.* (2015). Circumstantial risk: Impact of future tax evasion and labor supply opportunities on risk exposure. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 109: 85–100.
9. *Epsteina, B., Mukherjeeb, R., Ramnathc, S.* (2016). Taxes and International Risk Sharing. *Journal of International Economics*, 8: 36–42.
10. *Fochmanna, M., Hemmerichb, K., Kiesewetterb, D.* (2016). Intrinsic and extrinsic effects on behavioral tax biases in risky investment decisions. *Journal of Economic Psychology*, 56: 218–231.
11. *Gallemorea, J., Labrob, E.* (2015). The importance of the internal information environment for tax avoidance. *Journal of Accounting and Economics*, 60(1): 149–167.
12. *Mittone, L., Saredi, V.* (2016). Commitment to tax compliance: Timing effect on willingness to evade. *Journal of Economic Psychology*, 53: 99–117.